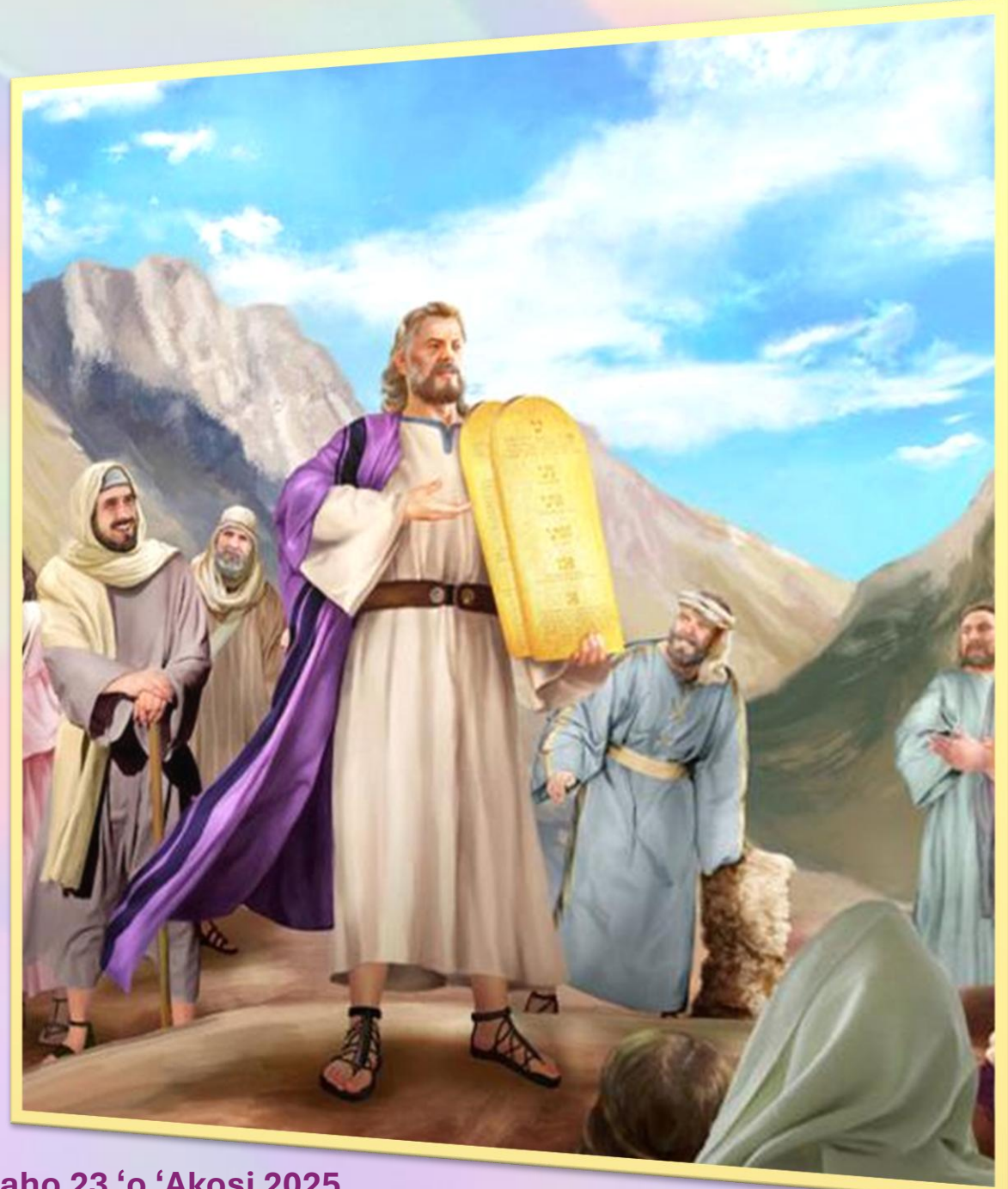

KO E FUAKAVA 'I SAINAI

Lesoni 8 ki he 'aho 23 'o 'Akosi 2025

"Kuo mou mamata ki he me'a
na'aku fai ki he kakai 'Isipite, mo
'eku fua 'akimoutolu 'i he kapakau
'oe 'ikale, 'o 'omi 'akimoutolu kiate
au. Pea ko 'eni, kapau te mou
tuitala mo'oni ki hoku le'o, 'o tauhi
'eku fuakava, te mou 'iate au ko e
koloa lelei lahi 'i he kakai kotoa
pē: he 'oku 'o'oku 'a māmani kotoa
pē. Pea te mou 'iate au ko e
pule'anga 'oe kau taula'eiki, mo e
kakai mā'oni'oni. Ko eni 'ae ngaahi
lea ke ke lea 'aki ki he fānau 'a
'Isileli." 'E kisotosi 19:4-6

Ko e kolosi ‘i he Tahi Kulokulá ko ha makamaile ia ki ‘Isileli.
 Ko e makamaile hono uá ko hono fanongonongo ‘o e Laó
 fakafou ‘i he fofonga tonu ‘o e ‘Otuá.
 ‘I he momeniti ko iá, na’e fā‘ele‘i ai ‘a ‘Isileli ko ha pule‘anga
 mā‘oni‘oní. Na‘a ne ma‘u ‘a e ngaahi lao te ne pule‘i ‘ene mo‘ui.
 Ka na’e mahulu hake ia ‘i he ngaahi lao fakalotu, sivile, pe
 mo‘ui lelei pe. Ko e Fekau ‘e Hongofulu, ‘a ia ko e fakava‘e ia ‘o
 e ngaahi fono kotoa ko ‘eni, ko ha fakafotunga ia ‘o e
 ‘ulungaanga totonu ‘o e ‘Otua, pea ko ia ai, ‘oku ‘ikai
 faka‘aonga‘i pe ia ki ‘Isileli, ka ki he fanau kotoa pe ‘a e ‘Otua.

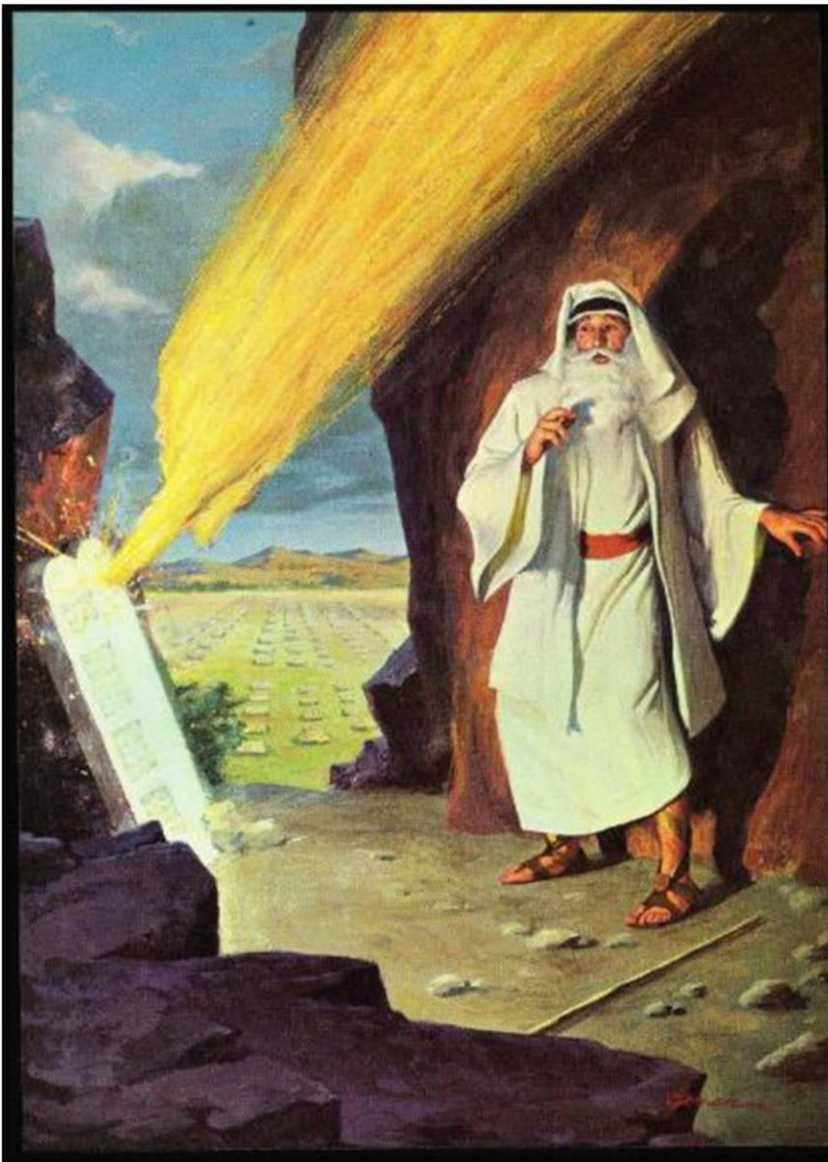

➡ Ko hono fakahoko ‘o e Lao:

- The ‘oku nau ma‘u ‘a e Lao (‘Ekesotosi 19:1-8)
- Ko e Tokotaha Foaki Fono (‘Ekesotosi 19:9-25)
- Ko e Fekau ‘e Hongofulu (‘Ekesotosi 20:1-17)

➡ Ko e ‘uhinga ‘o e Lao:

- Ko e fatongia ‘o e Lao.
- Ko e Lao ko ha tala‘ofa.
- Ko e Lao ko ha ngata‘anga

KO HONO
FAKAHOKO
'O E LAO

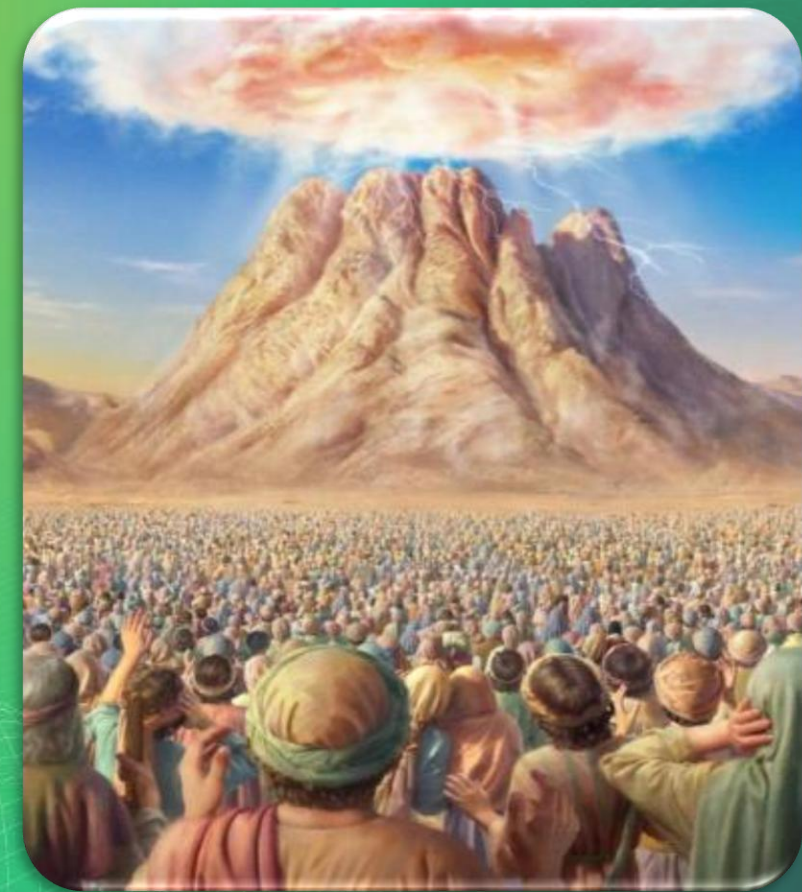
KO KINAUTOLU ‘OKU NAU

“Kuo mou mamata ki he me‘a na‘aku fai ki he kakai ‘Isipite, mo ‘eku fua ‘akimoutolu ‘i he kapakau ‘oe ‘ikale, ‘o ‘omi ‘akimoutolu kiate au.”
(Ekesotosi 19:4)

Ko e ha na‘e ‘omi ai ‘e he ‘Otua ‘a ‘Isileli mei ‘Isipite?
Ke tauhi kiate ia (‘Ekesotosi 5:1; 7:16; 8:1, 20; 9:1, 13; 10:3). ‘I
he‘enau fai ia, te nau ma‘u ai ha ngaahi lelei lahi (kau ai ‘a e fonua
ko Kenani).

‘I he mahina hono tolu hili ‘enau mavahe mei ‘Isipite, na‘a nau ‘apitanga ofi
ki he Mo‘unga Sainai. Na‘e fakatoka ai ‘a e makatu‘unga ki hono fokotu‘u ‘
o e pule‘anga ‘Isilelí. Na‘e fokotu‘u ‘e he ‘Otua ha fuakava mo kinautolu,
pea na‘a nau tali (‘Ekesotosi 19:1-8).

‘I he‘etau tali ‘a e fuakava, ko e ha e me‘a ‘e hoko ki ai ‘a ‘Isileli
(‘Ekesotosi 19:5-6)?

KAKAI MA‘ONI‘ONI

Te nau fakatapui
kinautolu ki he
‘Otua, pea fakaha
Hono ‘ulungaanga.

PULE‘ANGA ‘O E KAU TAULA‘EIKI

Te nau fakafehokotaki ‘a
e kakai kehe mo e ‘Otua,
pea ako‘i kiate kinautolu
‘ene ngaahi fono.

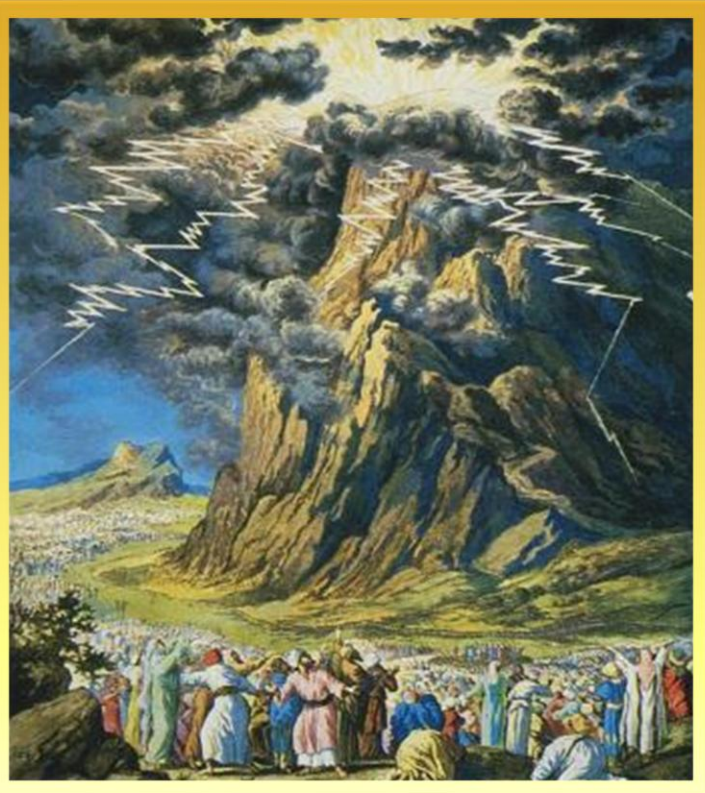
KO HA KOLOA MAKEHE MEI HE OTUÁ

‘E ngaahi ‘e he ‘Otua ‘a ‘Isileli ko
ha halanga ke fakamama‘i ai ‘a e
mamani ‘aki ‘a e ‘ilo fekau‘aki
mo la

KO E TOKOTAHA FOAKI LAO

"Pea na'e kohu'ia 'ae mo'unga ko Sainai kotoa pē, koe'uhi na'e hā'ele hifo ki ai 'a Sihova 'i he afi: pea na'e 'alu hake 'a hono kohu 'o hangē ko e kohu 'o ha fu'u afi, pea na'e ngalulu lahi 'ae mo'unga kotoa."

(Ekisotosi 19:18)

Ko hono fakahoko 'o e Lao 'a e 'Otua 'i Sainai ko ha me'a faka'ofa'ofa mo fakailifia (Hepelu 12:18-21). 'Oku 'ikai mateuteu ha taha ki ha me'a pehe. Ko ia ai, na'e fie ma'u ke tomu'a fakama'a 'a e kakai pea tauhi 'a e vamama'o totonu koe'uhi ke 'oua na'a faka'auha kinautolu 'e he naunau fakalangi ('Ekesotosi 19:10-12).

Ko e ha na'e fie ma'u ai ke fai ha fa'ahinga fokotu'utu'u pehee? Ko e ngaahi folofola ko ia na'e 'amanaki ke fai 'e he 'Otua kiate kinautolu ko hano fakahaa'i ia 'o Hono 'ulunganga. Ko e talangofua kiate kinautolu ko e mo'ui; ko e talangata'a kiate kinautolu ko e mate ia. Na'e fie ma'u ke 'ilo'i kakato 'e 'Isileli 'a e mamafa mo e mahu'inga 'o e "ngaahi lea 'o e fuakava, ko e Fekau 'e Hongofulu" ('Ekesotosi 34:28). Kuo lēkooti 'a e liliu 'e ua 'o e Lao ko ení: ko e taha 'i he kamata'anga 'o e 'Ekisotosí, pea ko e taha ko e kongia ia 'o e ngaahi lea faka'osi 'a Mōsese ki mu'a ke hū ki Kēnaní.

Neongo 'e ngali fakailifia 'i he'ene fakamatala'i, ka 'oku ha mei he Lao 'a e lelei taha 'o e 'ulungaanga 'o e 'Otua: 'a e 'ofa (Loma 13:10).

KO E FEKAU 'E HONGOFULU

"Ko au ko Sihova ko ho 'Otua, 'a ia na'a ku 'omi koe mei 'Isipite, mei he fonua 'o e nofo popula"
(‘Ekesotosi 20:2)

‘Oku fakafe‘iloaki ‘e he ‘Otua ‘a e Fono ‘aki hono fakamahino‘i hono tefito‘i ngaue:
"Kuo u huhu‘i ‘a kimoutolu mei he angahala, ko ia, ko e me‘a ‘eni kuo pau ke mou
fai ‘o fai atu mei he taimi ni" (‘Ekesotosi 20:2). Ko e tauhi ‘o e Lao, kiate kitautolu,
ko e tali ia ki he Huhu‘i. Ko ha tali ia ‘o e ‘ofa ki he ‘ofa ‘oku ma‘u.

"ko e ‘ofa ko hono fakahoko ia ‘o e fono" (Loma 13:10)

▶ ‘Ofa ki he ‘Otua (Teu. 6:5; ‘Ekes 20:3-11)

Faka‘apa‘apa‘i mo
faka‘apa‘apa‘i ‘a e ‘Otua ‘aki
hono fakamu‘omu‘a ia ‘i
he‘etau mo‘ui.

Faka‘apa‘apa‘i ‘a e ‘Otua ‘o ‘ikai
fetongi ia ‘aki ha fa‘ahinga
tamapua

Faka‘apa‘apa‘i ‘a e huafa,
ongoongo, mo e ‘ulungaanga ‘o
e ‘Otua

Faka‘apa‘apa‘i Hono ‘aho ‘o e
malolo mo e lotu, ‘a ia ko e
Sapate

▶ ‘Ofa ki ho kaunga‘api (Lev. 19:18; ‘Ek 20:12-17)

Faka‘apa‘apa‘i ‘a e matu‘a

Faka‘apa‘apa‘i ‘a e mo‘ui

Faka‘apa‘apa‘i ‘a e nofomali

Faka‘apa‘apa‘i ‘a e koloa ‘a e kakai

Faka‘apa‘apa‘i ‘a e ongoingo ‘o e ni‘ihi kehe

Faka‘apa‘apa‘i kitautolu koe‘uhi ke ‘oua na‘a ‘uli‘i ‘e
ha holi siokita hotau ‘ulungaanga.

KO E 'UHINGA 'O E LAO

KO E FATONGIA 'O E LAO

"Ko ia na'e hoko 'a e fono ko hotau malu'i kae 'oua ke ha'ele mai 'a Kalaisi, koe'uhi ke fakatonuhia'i 'a kitautolu 'i he tui" (Kaletia 3:24)

Ko e hā 'a e ni'ihī 'o e ngaahi ngāue 'a e Laó?

'Oku ne ta'ofi

kitautolu mei he kovi
(Saame 119:104)

'Oku ne tataki
kitautolu kia
Kalaisi
(Kal. 3:24)

'Oku Ne
fakamahino'i
'etau angahala
(Loma 7:7)

'Oku Ne foaki
mai kiate
kitautolu 'a e
tu'umalie
(Siosiua 1:8)

'Oku ne 'omi
kiate
kitautolu 'a e
poto (Tt. 4:6)

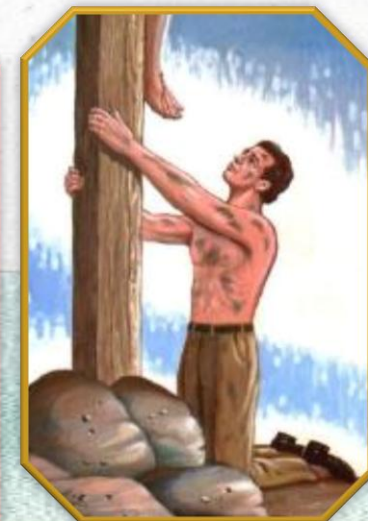
'Oku ne 'omi kiate
kitautolu 'a e
tau'atina
(Semisi 2:12)

'Oku ne 'omi kiate
kitautolu 'a e
melino
(Saame 119:165)

'Oku mahino 'a e Tohi Tapu: 'oku lelei 'a e Fono (Loma 7:12); ko e me'a fakafiefia 'a e fakalaulauloto ki ai (Saame 1:2). "'Oiaue, 'oku ou 'ofa lahi 'i ho'o fono! 'Oku ou fakalaulauloto ki ai 'i he 'aho kotoa" (Saame 119:97).

'Oku 'ikai kau 'a e fakamo'ui 'i hono ngaahi ngaue (Kal. 2:16). 'Oku hange 'a e Fono ko ha sio'ata 'oku ha mai ai 'etau ngaahi angahala (Semisi 1:23-25).

'Oku 'ikai to'o 'a e 'uli 'i hono maumau'i 'o e sio'ata; 'oku 'ikai foki ke pehe 'a e tukunoa'i ia. Ka ka ne ta'e'oua 'a e "sio'ata" ['a e fono] he 'ikai ke tau 'ilo'i kuo 'uli'i kitautolu ['e he angahala], pea 'oku tau fie ma'u 'a e "holoholo" [Kalaisi] ke fakama'a kitautolu.

KO E LAO KO HA TALA'OFA

"Pea na'a ne fakaha kiate kimoutolu 'a 'ene fuakava 'a ia na'a ne fekau kiate kimoutolu ke mou fai, ko e **NGAAHI LEA 'E HONGOFULU**, 'o ne tohi ia ki he maka lafalafa 'e ua" (Teutalonome 4:13, 'uluaki lea faka-Hepelu)

'I he lea faka-Hepeluu, ko e tu'o tolu 'oku lave ki ai 'a e Fekau 'e Hongofulu, 'oku ui kinautolu ko e "ngaahi lea 'e hongofulu" ('Ekesotosi 34:28; Teu. 4:13; Teu. 10:4).

Tau fakakaukau ki he me'a ni. Ko e ha 'etau 'uhinga 'i he 'etau pehe ki ha taha, "'Oku ou fai kiate koe 'eku lea"?

Ko hono mo'oní, 'oku 'ikai ke mau 'oatu ha me'a kiate koe; 'oku mau fai atu ha palōmesi kiate koe. 'Oku mau fakapapau'i atu 'oku mau 'alu ke fai ha me'a pau.

Ko ia ai, 'e lava ke liliu 'a e tefito'i lea faka-Hepelu ko e "dabar" ko e "lea" pe "tala'ofa."

Sipinga: "Kuo te'eki ai ke tonounou ha fo'i lea [tapale] 'e taha 'i he'ene tala'ofa lelei kotoa pe [tapale], 'a ia na'a Ne tala'ofa 'o fakafou 'i He'ene tamaio'eiki ko Mosese" (1 Ngaahi Tu'i 8:56).

Ko e Fekau 'e Hongofulu ko ha ngaahi tala'ofa ia 'e hongofulu 'oku fai mai 'e he 'Otua kiate kitautolu, 'oku fakataumu'a ke tataki kitautolu 'i he hala totonu.

KO E LAO KO HA NGATA'ANGA

"He ko Kalaisi 'a e ngata'anga 'o e fono, ko e ma'oni'oni ki he kakai kotoa pe 'oku tui" (Loma 10:4)

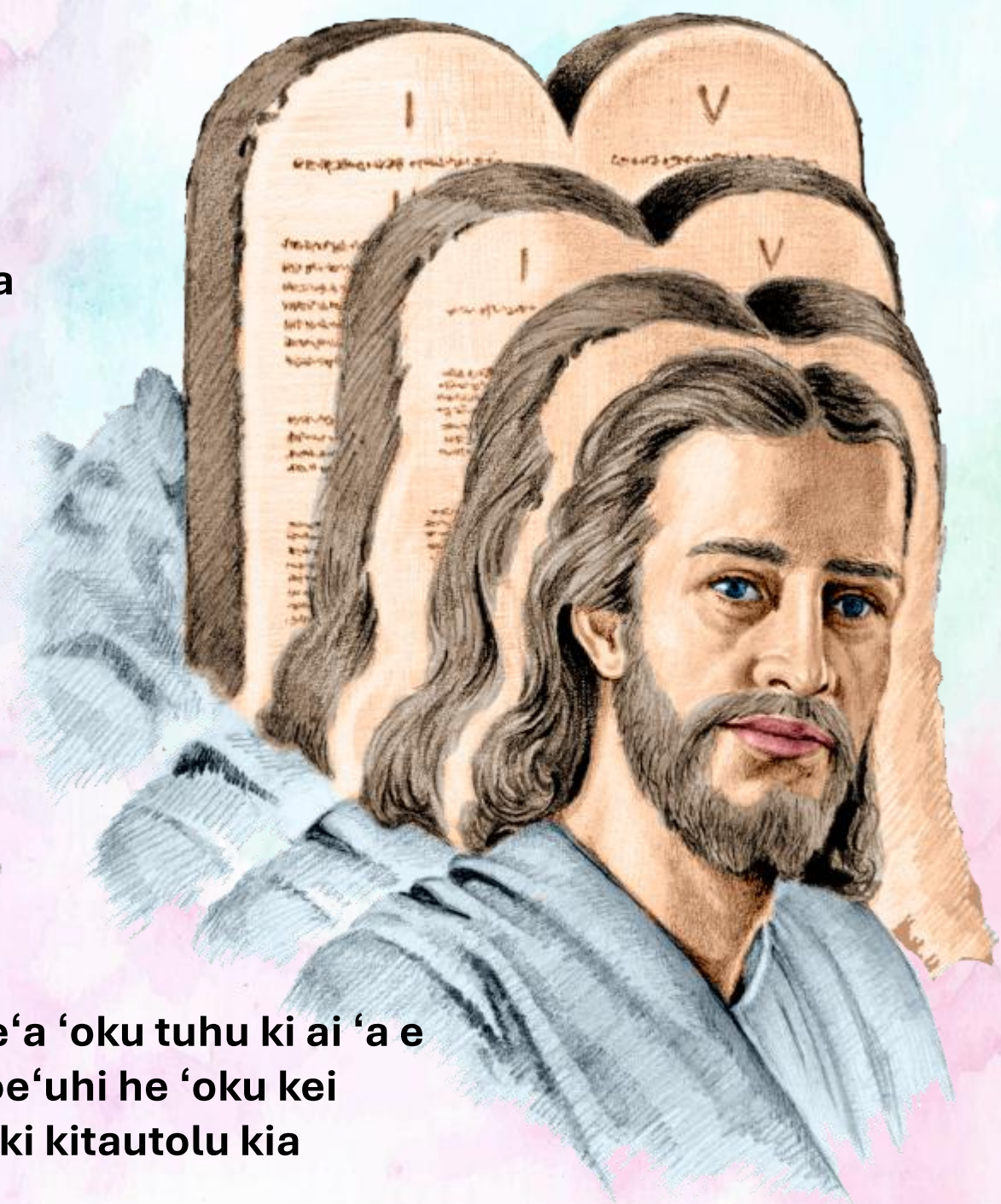
Ko e fo'i lea ko e "ngata'anga" na'e faka'aonga'i 'e Paula ki he fono 'i he Loma 10:4 ko e "telos." Ko e ha 'a e 'uhinga 'o e fo'i lea ko 'eni?

Ko e 'uhinga tefitó ko e: poini 'oku fakahaa'i ko ha fakangatangata pe taumu'a. 'I he faka'uhinga (ngaahi 'uhinga fika ua): ko e faka'osinga, ko e fakangata, ko e ola, ko e taumu'a. Ko hono 'uhinga paú kuo pau ke fakapapau'i ia 'e he sētesi 'oku ngāue'aki aí.

Kapau te tau liliu 'eni ko e "Ko Kalaisi 'a e faka'osinga 'o e lao," 'oku 'ikai ke toe 'i ai ha lao talu mei he pekia 'a Sisu. Ko ia ai, 'oku 'ikai ha angahala. 'E fakafepaki'i 'e Paula ia 'a ia tonu (Lom. 7:7).

Kapau te tau liliu "Ko Kalaisi 'a e me'a 'oku tuhu ki ai 'a e fono," 'oku tu'u ma'u pe 'a Paula, koe'uhi he 'oku kei ngaue pe 'a e fono, pea 'oku ne tataki kitautolu kia Kalaisi (Loma 3:31; Kal. 3:24).

“Na‘e ‘ikai ke lea ‘aki ‘a e fono ‘i he taimi ko ‘eni ke ‘aonga pe ki he kakai Hepeluu. Na‘e faka‘apa‘apa‘i kinautolu ‘e he ‘Otua ‘aki hono fokotu‘u kinautolu ko e kau malu‘i mo tauhi ‘Ene fono, ka na‘e pau ke tauhi ia ko ha falala toputapu ma‘a e mamani kotoa. ‘Oku fakafe‘unga‘i ‘a e ngaahi akonaki ‘o e Decalogue ki he fa‘ahinga kotoa ‘o e tangata, pea na‘e foaki ia ki he fakahinohino mo e pule‘i ‘o e kakai kotoa pe. ‘Oku ‘i ai ha ngaahi akonaki ‘e hongofulu, nounou, faka‘auliliki, mo fakamafai‘i, ‘oku ne fakamatala‘i ‘a e fatongia ‘o e tangata ki he ‘Otua pea ki hono kainga; pea ‘oku makatu‘unga kotoa ia ‘i he tefito‘i mo‘oni mahu‘inga ma‘ongo‘onga ‘o e ‘ofa.”